

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 340.12.12:342.737

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4\(16\)-57-72](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4(16)-57-72)

Комнатний Сергій Олександрович,

кандидат педагогічних наук, Національна академія внутрішніх справ, Солом'янська площа, 1, Київ, 03035, email: komnatniy@ukr.net, тел.: +380952802480, <https://orcid.org/0000-0002-2124-2047>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТЛО

Анотація. У кожній розвиненій країні правові основи прав людини базуються на конституційних нормах, які становлять основу національного законодавства.

Конституція важлива і необхідна для сучасної держави насамперед тому, що вона є документом, який регулює найбільш важливі відносини в суспільстві. У ній закріплено вихідні принципи й приписи, функції і основи організації, форми і методи діяльності держави. Конституція в будь-якій державі є правовим актом вищої юридичної сили, фактично однією з ознак державності, юридичним фундаментом державного і громадського життя, головним джерелом національної системи права. Конституція на вищому рівні регулює суспільні відносини, пов'язані з організацією влади, правами і свободами, обов'язками людини і громадянина, формами правління і державного устрою.

Наявність конституції може розглядатися як обов'язкова ознака правової держави, яка ґрунтується на пануванні права, запереченні сваволі влади і безправ'я підвладних.

Право на житло є природним правом кожної людини, а отже, має бути одним із ключових напрямків конституційних прав. Рівень забезпечення природних прав у кожній розвиненій державі залежить від впорядкування і викладення у позитивне право як похідної від природної сутності цінностей, які сповідує відповідне суспільство.

Держава Україна фактично досі залишається на початковому етапі формування інструментів захисту природних прав громадян. Конституційні норми права на житло, визначені в Основному Законі, мають складати основу галузевого законодавства житлової політики і визначати філософський напрям правового регулювання. Але за роки після ухвалення Конституції наша держава поки не спромоглася втілити в життя, сформувати правову базу житлової політики, яка відповідала би духу і змісту Конституції.

У статті проаналізовано історичні аспекти правового формування конституційних прав на житло на території сучасної України, зроблено порівняльний аналіз конституційних норм, які діяли в різні періоди, проаналізовано основні норми житлових прав у конституціях інших країн. Висвітлено наукову думку низки правників і науковців щодо філософського сприйняття і дійсної ваги норм конституції через призму забезпечення права на житло. Запропоновано визначення філософсько-правової парадигми права на житло у системі загальних прав людини, які декларуються Конституцією.

Ключові слова. Конституція України, конституційні права, право на житло, природні права, права людини.

Komnatnyi Serhii Oleksandrovysh,

PhD in Pedagogical Sciences, National Academy of Internal Affairs, Solomianska Square, 1, Kyiv, 03035, email: komnatniy@ukr.net, tel.: +380952802480, <https://orcid.org/0000-0002-2124-2047>

PHILOSOPHICAL AND LEGAL CONTENT OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO HOUSING

Abstract. In every developed country, the legal framework for human rights is based on constitutional norms, which form the basis of national legislation. The Constitution is important and necessary for the modern state, primarily because it regulates the most important relations in society. The Constitution enshrines the basic principles and requirements, functions and foundations of the organization, form and methods of state activity. The Constitution in any state is a legal act of higher legal force, and in fact is one of the characteristics of statehood, the legal foundation of state and public life, the main source of the national legal system.

The Constitution at the highest level regulates social relations connected to the organization of power, rights and freedoms, responsibilities of man and citizen, forms of governance and political system.

The existence of the Constitution can be seen as a mandatory characteristic of the lawful state, which is based on the rule of law, opposition of arbitrariness of the authorities and powerlessness of subordinates.

The right to housing is a natural right of every person and, therefore, should be one of the key directions of constitutional rights. The level of natural rights in each developed country depends on the organization and presentation in positive law as derived from the natural essence of the values professed by the society.

In fact, the state of Ukraine remains at the initial stage of forming instruments to protect the natural rights of citizens. The constitutional norms of the right to housing, defined in the Basic Law, should form the basis of sectoral legislation on housing policy and determine the philosophical direction of legal regulation.

However, in the years since the adoption of the Constitution, our country has not yet been able to implement and form a legal framework for housing policy that would correspond to the spirit and content of the Constitution.

The article analyzes the historical aspects of the legal formation of constitutional rights to housing in modern Ukraine, conducts a comparative analysis of constitutional norms that operated in different periods, analyzes the basic norms of housing rights in the constitutions of other countries. The scientific opinion of a number of lawyers and scholars on the philosophical perception and the real importance of the norms of the constitution through the prism of ensuring the right to housing is highlighted. The definition of the philosophical and legal paradigm of the right to housing in the system of general human rights, which is declared by the Constitution, is proposed.

Keywords. The Constitution of Ukraine, constitutional rights, the right to housing, natural rights, human rights.

Постановка проблеми. Право на житло як одне з основних природних прав кожної людини і громадянина посідає важливе місце у системі координат природних прав. Конституційні норми на житло, задекларовані державою, мають знаходити своє відображення у похідних від конституції законодавчих актах. Лише такий послідовний підхід дає змогу досягти реальних результатів у забезпеченні природних прав. На жаль, в Україні у галузі житлової політики цього не відбулося. Теоретично правильні норми Конституції не знайшли відображення у галузевих нормативно-правових актах. Не в останню чергу це пов'язано з недостатнім опрацюванням теми права на житло на науковому рівні. Існує необхідність філософського опрацювання конституційно визначених правових норм, а саме конституційних прав на житло. Філософсько-правове осмислення проблеми і формування сучасної парадигми основних прав дасть змогу на науковому рівні розробити і запропонувати правильні вектори розвитку системи захисту житлових прав відповідно до конституційних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософсько-правовий зміст конституційних прав на житло досліджували: О. Копиленко, О. Зайчук, К. Бабенко, М. Савчин, П. Седугін та інші вітчизняні та міжнародні науковці в галузі права і філософії права.

Мета статті. Метою статті є аналіз процесу розвитку конституційних прав на житло і досягнутих результатів у процесі суспільно-політичних трансформацій на території сучасної України, філософсько-правове осмислення конституційних прав на житло

як одного з природних прав людини, визначення парадигми їхньої сутності.

Методологічний інструментарій обрано з урахуванням поставленої мети, специфіки предмета і об'єкта дослідження через системний порівняльно-правовий аналіз.

Виклад матеріалу. Почнемо з цитування ст. 16 ухваленої у Франції 26 серпня 1789 року Декларації прав людини і громадянина, що символізує роль Конституції як гаранта прав людини, в тому числі права на житло і гідні умови проживання в ньому: *«Суспільство, у якому не забезпечуються гарантії прав та відсутній поділ влади, не має конституції.»* [1].

Слово «конституція» має латинське походження і означає установлення, улаштування. Конституція – основний закон держави, що приймається, змінюється і скасовується в особливому порядку. Конституція визначає суспільний і державний устрій, порядок і принципи утворення органів влади, виборчу систему, права й обов'язки громадян. Конституція є основою всього законодавства держави, системою правових норм, що регулюють у суспільстві найбільш важливі відносини, – правовідносини з приводу влади та відносини між індивідом і владою.

Регулятивна роль конституції стосується всього суспільного організму. Вона охоплює не лише державну організацію, а й недержавні сфери – соціально-економічний устрій, культурне життя, відносини у сфері цивільного суспільства. Жодна конституція не може обійти відносини держави з інститутами власності, громадськими і релігійними установами. Норми кон-

ституції, як і права в цілому, впливають на різні аспекти суспільного життя – державно-політичний, економічний, соціальний, духовний.

Філософсько-правова парадигма конституції як матерії основ права людини в національному законодавстві полягає у наступному: конституція покликана чітко визначити межі повноважень посадових осіб і владних органів; зміст цього полягає в недопущенні сваволі та беззаконня з боку можновладців. Конституція юридично фіксує сукупність прав і свобод, що належать індивідові, закріплює співвідношення політичних сил у суспільстві; законодавчо оформлюючи і закріплюючи суспільні відносини, конституція є важелем внутрішньополітичної стабільності держави, стійкого функціонування її владних структур, визначає цілі та принципи розвитку держави. Усі ці аспекти мають для суспільства рівну вагу і цінність, тісно пов'язані між собою, кожен з них у відриві від інших втрачає значення.

Отже, конституція складає систему правових норм, що мають вищу юридичну силу і регулюють основи відносин між людиною й суспільством з одного боку і державою – з іншого, а також основи організації самої держави.

Право на житло посідає одне з чільних місць в ієрархії природних прав людини, тому в більшості конституцій держав світу, в тому числі у Конституції нашої держави, праву на житло приділено окрему увагу.

Розглядаючи основні етапи становлення конституційних прав, у тому числі тих, що стосуються житла, на території сучасної України, почнемо з Конституції Пилипа Орлика: «Ясновельможний гетьман за своєю посадою

має дбати про лад у Вітчизні Запорізькій, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення та здириства, через які вони залишають своє житло і йдуть шукати прихистку у закордонні держави. Для цього треба, щоб панове полковники, сотники, отамани з усіма військовими та посполитими урядниками не наважувалися виконувати панщин та відробітки на своїх приватних господарствах силами козаків та посполитих, особливо тих, які ані до урядів їх, ані їм безпосередньо не належать: не примушувати до косіння сіна, збирання з полів урожаю та гатіння гребель, не віднімати та силою не змушувати продавати землю, не відбирати за будь-яку провину рухоме та нерухоме майно, не змушувати ремісників безоплатно виконувати свої домашні справи і козаків до розсилки приватної не залучати. Усе це Ясновельможний гетьман має владою своєю забороняти і сам того, як добрий приклад іншим, остерігатись і не чинити» [2]. Незважаючи на те, що цей історичний документ прямо не декларує прав ані на забезпечення житлом, ані на зобов'язання державних органів забезпечити це право в розумінні сьгоднішніх підходів до сталого розвитку прав людини, у ньому закладені основи права на захист житлових прав людей – через регулювання і недопущення нерівностей, які можуть впливати на втрату права на житло.

У затверджених у 1919, 1925 і 1929 рр. Конституціях Української Соціалістичної Радянської Республіки майже не йдеться про визначення прав і свобод людей і громадян, в тому числі житлових. Документи зводяться до ви-

значення організації влади і розподілу обов'язків між владними структурами.

Конституційні норми, які регулювали питання житла і власності на житло, були відображені в Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки від 1937 року, в розділі першому якої («Суспільний устрій») зазначалося, що основний житловий фонд у містах і промислових пунктах є державною власністю, тобто народним добром. Право особистої власності визнавалося лише на сільські будинки членів колгоспів [3].

Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки, прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року, вже містить більш розширений перелік прав громадян при збереженій філософії соціалістичного устрою. Правам на житло відводяться окремі статті. Стаття 42: *«Громадяни Української РСР мають право на житло. Це право забезпечується розвитком і охороною державного і громадського житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву, справедливим розподілом під громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва благоустроєних жител, а також невисокою платою за квартиру і комунальні послуги. Громадяни Української РСР повинні дбайливо ставитись до наданого їм житла»*. Стаття 53: *«Громадянам Української РСР гарантується недоторканність житла. Ніхто не має права без законної підстави увійти в житло проти волі осіб, які проживають у ньому»* [4]. При тому, що стаття 11 залишає у складі державної власності міський житло-

вий фонд, зазначені вище статті дають поштовх до розвитку кооперативного та індивідуального житлового будівництва. Закладаються основні засади природного права кожної людини на гідне житло і захист житла законом.

У філософсько-правовій парадигмі житлової політики радянської України право на житло розглядалося як окреме право на благо, надане державою без забезпечення права власності на таке житло. Житло в радянській Україні було своєрідним засобом управління, а іноді й маніпулювання суспільством. Житло як базова потреба сприймалося швидше не як право, а як «дар» від держави законослухняним громадянам. Отримання житла радянським громадянином розцінювалося як результат відданої багаторічної праці на благо держави, було найбільш знаковою подією для громадянина. Встановлена система квартирних черг слугувала інструментом стримування громадян від порушень трудової дисципліни чи громадського порядку, а пізніше на довгі роки стала основною корупційною складовою в галузі житлової політики. Та це були перші пагони створення нормативного підґрунтя у сфері забезпечення житлових прав на теренах України.

Кардинальні зміни у формуванні конституційних прав людини і громадянина, в тому числі на житло, починають відбуватися в часи новітньої історії нашої держави – після здобуття Незалежності й ухвалення Конституції України 1996 року. Конституційний процес, який тривав п'ять років, дав змогу кодифікувати права і свободи людини через системний аналіз природи походження прав людини з урахуванням суспільних трансформацій і за-

гально визнаних світових стандартів забезпечення природних прав людини.

Конституція сучасної України становить ядро національної правової системи, є юридичною базою розвитку українського законодавства, правової свідомості і культури. У преамбулі Основного Закону визначено ключові цілі, серед яких: забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Право на житло – невід’ємна складова основних прав людини, без повноцінної реалізації якої неможливо досягти достатнього рівня умов життя людини.

Додержання норм Конституції і послідовне впровадження її філософії не тягне за собою юридичної відповідальності, натомість присутня морально-політична відповідальність, яка з розвитком процесів демократизації українського суспільства має дедалі більше значення. Лише конституційно-орієнтована діяльність владних інститутів здатна втілити політико-правові ідеї досягнення задекларованих прав і свобод в Українській державі. Тому важливими є заходи із забезпечення застосування норм Конституції на практиці. Визначення політичною елітою і громадянським суспільством основ Конституції не повинно закінчуватися з її підписанням. Імплементация Конституції потребує, з одного боку, інституціональної гарантії, а з іншого – програми законодавчих заходів із розбудови спроможності, продовження залучення та уваги з боку громадянського суспільства.

На моє глибоке переконання, діяльність окремих державних інституцій, посадових осіб чи політичних суб’єктів, яка здійснюється врозрив із задекларованим у Основному Законі

конституційно-ідеологічним вектором, становить загрозу національній безпеці держави.

Стаття 3 Конституції України задає фундамент філософсько-правової парадигми формування системи прав людини в Україні: *«Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави»* [5].

Аналізуючи зміст статті 3, можна провести паралелі з такими основними міжнародними актами, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. В цих актах центральне місце посідає людина, її природні права, гідність, честь, безпека, які визначаються як найбільші соціальні цінності.

Як зазначено у науково-практичному коментарі Конституції України Національної Академії Правових Наук України: *«Права і свободи людини – це певні можливості людини, необхідні для задоволення біологічних та соціальних потреб її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, котрі об’єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені соціальними обов’язками інших суб’єктів. Відмінність між правами і свободами людини є не абсолютною, а відносною. І поняття прав людини, і поняття її свобод відображають людські можливості. У цьому – принципова спільність цих понять. Та все ж права і свободи людини не є цілком*

тотожними явищами: вони розрізняються головним чином за шляхами, засобами їх здійснення та забезпечення. Права людини можуть бути здійснені, зазвичай, за наявності певних юридичних засобів, «механізмів» (наприклад, права на працю, на освіту, на соціальне забезпечення неможливо реалізувати, якщо державою не встановлено відповідної юридичної процедури). А свободи людини у багатьох випадках можуть здійснюватись і без такого втручання держави: її місія щодо них полягає в охороні, дотриманні і захисті відповідних можливостей (наприклад, свободи слова, сповідування будь-якого віровчення, вибору місця проживання)» [6].

Таке визначення прав і свобод людини охоплює і її житлові права, реалізація яких залежить від діяльності держави в частині захисту права власності, встановлення і забезпечення соціальних стандартів у житловій сфері, захисту місця проживання і забезпечення права вибору місця проживання. Гарантованість забезпечення визначених прав і свобод може бути реалізовано при послідовному впровадженні державою дій, спрямованих на практичну імплементацію норм Конституції в галузеві нормативно-правові акти з подальшим контролем за їх виконанням.

Конституцію іноді сприймають як акт односторонньої дії, свого роду звід зобов'язань держави. Це не зовсім вірно. Основний документ передбачає взаємну відповідальність держави і суспільства. Суспільство як єдине джерело влади в державі зобов'язане здійснювати громадянський контроль за дотриманням державою норм Конституції. Суспільство несе відпові-

дальність за обраних ним представників у владних інституціях.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи є однією зі складових особистої недоторканності, тісно пов'язаною з правом на недоторканність особистого і сімейного життя, гарантованим ст. 32 Конституції України. Ця норма Конституції є тотожною ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка комплексно декларує ці права: «Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції» [7].

Стаття 33 Конституції України гарантує вільний вибір місця проживання. З місцем проживання тривалий час був пов'язаний інститут прописки, який суттєво обмежував право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання. Прописка мала дозвільний характер і здійснювалася переважно на підставі відомчих актів. Одним із таких актів була Тимчасова інструкція про порядок документування і прописки (реєстрації) громадян, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 лютого 1992 р., яка встановлювала необхідність отримання дозволу органів внутрішніх справ на прописку (виписку) в усіх без винятку населених пунктах України. Як зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 листопада 2001 р. (справа про прописку), саме такий порядок прописки, за яким вибір особою місця проживання залежить, як правило, від рішення паспортної служби органів внутрішніх справ, обмежує право особи на вільний вибір місця проживання. Тому, як вирішив Суд, положення підпункту 1 пункту 4 Положення про

паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 1994 року №700, згідно з яким, паспортна служба органів внутрішніх справ застосовує дозвільний порядок вибору особою місця проживання, суперечить частині першій статті 33 і частині першій статті 64 Конституції України (є неконституційним) [8].

Право власності, в тому числі на житло, потребує окремої уваги. Українці не мали гарантованого права власності на житло протягом майже століття радянської влади, лише після розпаду Радянського Союзу і встановлення Незалежності в Україні починає формуватися інститут права власності на житло. Зазначимо, що переважна більшість житлового фонду, який сьогодні перебуває у власності громадян, ними не був куплений чи побудований, а право власності було набуто шляхом приватизації відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» [9]. Сьогодні понад 90% житлового фонду України перебуває у приватній власності, майже всі громадяни, крім поодиноких випадків, реалізували своє право на приватизацію житла, яке перебувало в їхньому користуванні. Громадяни швидко зрозуміли сутність права власності на житло, але варто поставити запитання: чи зародилося у свідомості громадян розуміння обов'язків, які настають разом з правом власності. Відповідь очевидна: в перші роки створення інституту права власності на житло не було сформовано інституту відповідального власника житлового фонду. У свідомості громадян і надалі залишалося глибоко вкорінене уявлення про те, що утримання,

експлуатація чи ремонт житлового фонду в місцях загального користування – не відповідальність громадян, а проблема держави, муніципалітету чи будь-кого іншого, а не їхня, власників житла. Лише останні десять років, у зв'язку з революційними змінами у законодавстві в галузі обслуговування та утримання житлового фонду, поширенням практик об'єднань співвласників багатоквартирних житлових будинків та проведенням роз'яснювальної роботи окремими галузевими громадськими організаціями, у свідомості суспільства виникає розуміння взаємозв'язку і балансу між правом володіти і бути відповідальним у процесі реалізації такого права. Процес формування психологічного сприйняття права власності суспільством випереджав формування філософської парадигми психологічного сприйняття зобов'язань. Гадаю, наступне десятиліття переважно виправить цей дисбаланс. Мої сподівання ґрунтуються на поетапних змінах законодавчого поля у відповідній галузі, масштабній роботі галузевих об'єднань громадян, великій кількості існуючих програм у галузі житлової політики, а також на природних процесах зміни поколінь.

Категорія власності посідає особливе місце у суспільній свідомості і суспільному житті. Беззаперечним є твердження про те, що недоторканність власності, яка не лише декларується, але й гарантована громадянину державою, може забезпечити вільний розвиток особистості, інтелектуальної, творчої діяльності, добробут і спокій. Держава зобов'язана забезпечити такий правопорядок через створення ефективної державної політики. Стаття 41 Основного Закону України на по-

літичному рівні закріплює право кожного її громадянина на власність як важливий атрибут правової держави і демократичного, громадянського суспільства. Ці конституційні положення створили фундаментальне підґрунтя для їх подальшого розвитку в цивільному законодавстві України.

Право приватної власності на житло – це визначене і гарантоване законом право певної особи здійснювати правомочності відповідно до обсягу володіння, користування та розпорядження житлом на свій розсуд з будь-якою метою, якщо це не заборонено законом. Громадяни, які мають у приватній власності будинок (частину будинку), квартиру, користуються житлом для особистого проживання і проживання членів їх сімей та інших осіб. Власник не має права використовувати житлове приміщення для промислового виробництва; зберігати вибухонебезпечні чи екологічно шкідливі речовини та предмети; виконувати роботи та інші дії, які руйнують, псують приміщення; завдавати підвищеного шуму та вібрації; порушувати умови проживання в багатоквартирному будинку інших осіб в будь-який інший спосіб [10].

Безперечно, ключовою статтею Конституції України, яка гарантує право на житло, є стаття 47: *«Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений*

житла інакше як на підставі закону за рішенням суду».

У розумінні філософії права це революційна норма в галузі природних прав людини в Україні, погляд на житло не як на «житло – благо», а як на «житло – базову потребу кожного».

Конституційні норми, що гарантують право на житло, мають формувати основу законодавства у сфері житлової політики. Та попри те, що Конституцію було прийнято за часів Незалежності України та її норми відповідають основним міжнародним актам у сфері прав людини і громадянина, правова база теперішньої житлової політики включає низку актів законодавства, які діють ще з часів радянської України. З цієї причини мушу констатувати, що законодавство в галузі житлової політики застаріле, колізійне і таке, що не відповідає ані запитам суспільства, ані можливостям держави.

Деякі політики, спекулюючи на болючій для сотень тисяч українців темі житла, невірною трактує норми Конституції, провадять політику популізму, намагаючись укоренити у свідомості громадян і в законодавчих актах розуміння права на житло як обов'язку держави забезпечити всіх житлом за державний кошт. На моє переконання, це утопічні ідеї, які не мають нічого спільного із забезпеченням права на житло і рівного доступу громадян до такого права. Регуляторна політика держави має базуватися на справедливому розподілі соціального житла між окремо законодавчо визначеними категоріями громадян. При цьому Конституція не містить норми про те, що житло має надаватися їм безкоштовно чи у власність. Натомість для громадян, які не потребують соціального за-

хисту, мають бути створені механізми, за яких житло буде доступним для них, через створення прозорих і зручних для людини інструментів будівництва чи придбання житла і захисту права приватної власності на житло.

Право людини на житло – це не просто право на пільги, воно має оборонну і захисну функції. Держава не повинна перешкоджати людям реалізовувати їхнє право на житло, а одночасно має захищати їх від позадержавного втручання у їхні права. Так, державні установи не можуть самовільно виселити людей з дому або дозволити зробити це третім особам. Держава повинна утримуватися від дискримінаційних чи інших практик або запобігати практикам, внаслідок яких певним верствам населення відмовляють або ускладнюють доступ до житла. Захист від спекуляцій землею і житлом також підпадає під обов'язок держави захищати права громадян. Водночас перед державою стоїть потужний виклик – створити передумови для того, щоб громадяни могли скористатися своїм правом на житло, тобто держава повинна стати гарантом реалізації людьми їхнього права на житло.

Правова держава в Україні – це публічне об'єднання народу і держави, що має правовий характер узаконених суспільних норм і правил відповідальності держави перед народом. Основою державної влади є принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини, юридичної форми діяльності й поділу органів державного управління і посадових осіб. Захист дотримання прав і свобод людини, в тому числі на житло, є основним завданням правової держави в Укра-

їні. У відносинах «людина – держава» пріоритетом є людина. Сучасна права держава повинна забезпечити рівні правові можливості кожній людині, спираючись на її природні права. У суспільних відносинах права людини є однією зі сталих частин. Фактично закріплені права людини визначають спосіб її існування у конкретному державному полі повноважень. [11].

К. Бабенко зазначає, що історично-правова логіка еволюції конституціоналізму переконує, що конституювання прав людини є необхідним процесом, невіддільним від створення ідеології правової держави і демократії [12].

Поняття «правова держава» активно присутнє у політичному лексиконі багатьох держав. Проте слід зазначити, що в різних правових системах це поняття має особливості, які залежать від відповідних правових, культурних, релігійних та історичних традицій.

Конституційні права на житло відображені в конституціях багатьох країн світу, де посідають одне з ключових місць незалежно від рівня економічного розвитку, наявності військових дій, форми правління тощо. Для прикладу наведемо таблицю 1.

Розглядаючи природу філософсько-правового змісту конституційного права на житло, погоджуюся з думкою М. Савчина про те, що конституційні норми, перш за все, є відображенням моральних цінностей суспільства, досягнутих стандартів свободи і взаємоповаги, які забезпечують вільний розвиток кожного члена суспільства, тобто конституційні права займають основну, фундаментальну ступінь в усій системі права держави, де прийнята відповідна Конституція [14].

Конституція країни	Положення
Афганістан	« ст. 67. Держава заохочує житлові проекти. Держава працює над полегшенням доступу до житла для соціально незахищених категорій.»
Албанія	«ст. 66. Держава сприяє наданню громадянам можливості знайти житло. Держава працює над полегшенням доступу до житла для соціально незахищених категорій.»
Ангола	«ст. 43. I. Ніхто не може бути позбавлений місця проживання. II. Держава надає позики на будівництво будинків та будинків, вживає заходів для реалізації права на проживання.»
Австралія	«ст.19. I. Кожна людина має право на належне середовище проживання та дім, що гідно сімейного життя та життя громади.»
Болгарія	«Розділ 19. I. Кожна людина має право на належне середовище проживання та дім для гідного сімейного життя та життя громади.»
Китай	«ст. 25. Китайська Народно-Демократична Республіка розглядає постійне вдосконалення матеріальних і культурних стандартів людей як найвищий принцип своєї діяльності. Зростаюче матеріальне багатство суспільства в нашій країні, де були скасовані податки, цілком використовується для сприяння добробуту трудящих. Держава забезпечує всіх працюючих людей усіма умовами для отримання їжі, одягу та житла.»
Єгипет	«ст. 34. Держава визнає право кожного громадянина на адекватний і гідний притулок, що сприяє здоров'ю та добробуту, та бере на себе зобов'язання безпосередньо, через співпрацю державних або приватних організацій для сприяння ефективній реалізації цього права.»
Франція	«ст.36. Кожен має право на житло. Це право забезпечується шляхом державного, громадського, кооперативного та індивідуального житлового будівництва.»
Німеччина	«ст. 45. Кожен житель країни має право на гідний дім. Закон має на меті забезпечити гігієнічне і економне житло, полегшуючи його призначення і стимулюючи інвестиції приватного капіталу для цього.»
Гватемала	«ст. 28. Держава і всі державні установи та установи на всіх рівнях повинні вжити обґрунтованих законодавчих та інших заходів у межах доступних їм ресурсів, щоб забезпечити кожній людині доступ до належного притулку.»

<https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en> [13].

П. Седугін, погоджуючись с думкою С. Корнеєва, вважає, що філософсько-правовий зміст конституційного права на житло має в своїй сукупності декілька складових. Насамперед право на житло є своєрідною гарантією кожній особі, яка перебуває на території держави, на право користуватися житлом, що належить їй на відповідних законних підставах, як-то на праві власності, оренди, тощо. Водночас держава проголошує зобов'язання постійно сприяти забезпеченню житлом кожного громадянина. Окрім того, держава зобов'язується сприяти створенню можливостей для постійного покращення умов проживання. Оскільки цей обов'язок держави має статус державно-правового і носить прямий конституційний характер, то право громадян на житло, безперечно, є інститутом не цивільного чи житлового права, а насамперед конституційного права [15].

Філософсько-правовий зміст конституційного права на житло, його вплив на суспільство можна простежити на прикладі реалізації в розвинутих державах такого права для найбільш нужденних верств населення, що потребують негайної реалізації такого права.

Дослідження Канадського позапартійного науково-дослідного та політичного партнерства між науковцями, політиками та особами, що приймають рішення, постачальниками послуг і людьми з досвідом бездомності, – Canadian Observatory on Homelessness (COH) – показало: саме реалізація права на житло призводить до рушійних змін в способі існування особи у позитивному напрямку, що, окрім соціального благополуччя країни, веде до

скорочення бюджетних витрат, наприклад, зменшення використання ліків, а отже, і скорочення витрат на медицину для безпритульних. COH було впроваджено програму «Спочатку житло» (Housing First) – підхід до подолання бездомності, орієнтований на відновлення, спрямований на швидке розміщення людей, які переживають бездомність, до незалежного і постійного житла, з наступним наданням додаткової підтримки і послуг за потреби. COH стверджує, що житло не залежить від готовності його прийняти чи дотримання відповідних норм, наприклад, тверезості. Швидше це необхідність, заснована на праві, коріння якого лежить у філософії, згідно з якою, всі люди заслуговують на житло, і належне житло є передумовою для одужання від труднощів життя [15].

В Управлінні Верховного комісара з прав людини ООН зазначають, що ключовою частиною будь-якої конституції чи змін до неї є забезпечення просування, поваги та захист прав людини і основних свобод.

Більшість правових порядків держав світу базуються на ієрархічній структурі правових актів з конституцією на вершині. Усе законодавство та інші правові акти держави повинні відповідати їй конституції. Якщо закон чи інший ухвалений державою правовий акт несумісний з конституцією, тоді цей закон чи акт має бути визнаний недійсним компетентною судовою установою.

Конституція не лише визначає взаємовідносини між окремими людьми, групами і державою, а й пронизує державні структури, процес прийняття рішень і наглядові процеси.

Прогалини в реалізації прав людини на внутрішньому рівні держави, в тому числі права людини на гідне житло, часто є похідною недоліків у галузі конституційного права.

Зв'язок між правами людини, в тому числі на гідне житло, та демократичним конституційним ладом починається з процесу, що веде до прийняття конституції, або проведенні відповідних конституційних реформ. Такий процес є успішним, якщо базується на широкій участі всіх частин суспільства. Учасники повинні мати можливість вільно формулювати свої погляди і спілкуватися між собою без перешкод з боку владних структур. Важливо, щоб їхні думки розглядалися в рамках чітких процедур, були передбачені справедливі, неупереджені відповідальні за процес. Такі умови можуть бути створені лише тоді, коли в конституції закріплені стандарти свободи слова, включно з правом на передачу власної думки, свободою слова і ЗМІ, свободою об'єднань і зібрань. Отож, реалізація закріпленого права на житло в конституції неможлива без установа інших важливих прав і свобод. Право на житло є частиною комплексного розвитку громадянського суспільства, яке разом з іншими правами робить сучасну державу дійсно демократичною.

З інституційної точки зору конституцію можна порівняти із статутом регулювання управління організацією.

З демократичної точки зору конституція є гарантією прав людей, бар'єром від спроб запровадження авторитарного правління.

З політичної точки зору конституція визначає і легітимізує суверенність носія влади та його основні установи

і процедури, за допомогою яких підтримується суверенітет.

З філософської точки зору конституція дає вираз основних цінностей, що лежать в основі держави і суспільства.

З точки зору юридичної перспективи конституція є основним законом країни і фундаментом правової системи держави. Вона перебуває на вершині ієрархії правових джерел, всі законодавчі й нормативно-правові акти повинні відповідати їй. Вона встановлює основні механізми забезпечення і тлумачення закону у разі порушень чи суперечок.

Сучасні конституції охоплюють основні засади прав людини, визначають правове відношення людини щодо держави і всередині суспільства. Проте роль конституції виходить за ці рамки, оскільки також є проголошенням основних цінностей, на яких будується суспільство, такими як гідність людини, свобода, рівність, справедливість. У гармонії з цими цінностями конституційні права допомагають захищати життєво важливі інтереси людей – право на здоров'я, житло, безпеку особи, участь у веденні державних справ.

Понад те, розвиток конституціоналізму знаменувався зміною гуманістичної парадигми. Сьогодні ключовим фактором життя суспільства є статус окремих людей і груп, а також добробут людей. Отже, гарантії прав людини, в тому числі на гідне житло, наразі посіли належне місце у центрі конституційного права.

Майже всі реформи сучасної держави повинні керуватися міркуваннями, пов'язаними з правами людини. Для демократичної держави неможливий шлях ізоляції, тому міжнародне законодавство прав людини є один

з найбільш важливих критеріїв, який впливає на основний закон країни.

Загальна декларація прав людини Організації Об'єднаних Націй, що широко визнається як джерело міжнародних звичаїв закону а, отже, є юридично обов'язковим документом, забезпечує нормативну основу для оцінки правових систем, політики і практики всіх держав. У статті 25 Декларації міститься положення про те, що кожна людина має право на житло для підтримки достатнього сучасного рівня життя [17].

Висновки. Конституційне право фізичної особи на житло є природним правом, завдяки реалізації якого людина може реалізувати свої нагальні потреби у фізичній і духовній життєдіяльності. По відношенню до житла виникає дихотомія прав – майнове і немайнове. Майнове право на житло полягає у можливості проживання особи в придатному для цього помешканні; особисте немайнове право – це право на недоторканність житла. Право на житло полягає не лише у фізичній можливості для особи перебувати певний час у придатному для проживання приміщенні, у можливості для відпочинку, спілкуванні тощо, а є передумовою для створення сім'ї, народження і виховання дітей, що є природним прагненням особи. Це є, можливо, найбільш важливою умовою побудови психологічно-здорового соціуму, тому держава, яка до цього прагне, має бути зацікавлена в забезпеченні цього права.

Ефективна реалізація закладених конституційних основ потребує особливого наголосу на понятті «правова держава», а саме право як окрема категорія може встановити в державі межі її влади в інтересах громадян. В основі

поняття правової держави має лежати розуміння природних прав людини та ідеї встановлення їх вище за права самої держави. Таким чином, державна влада має бути похідною від природних прав людини.

Дві тисячі років тому Сократ констатував, що свобода є суттю демократії. Це твердження залишається актуальним і в умовах сучасного світу. Саме Конституція держави є фундаментом забезпечення засад демократичного управління і захисту прав і свобод людини і громадянина, в тому числі права на гідне житло.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>
2. Конституція Пилипа Орлика, 5 квітня 1710 року <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>
3. Постанова надзвичайного XIV українського З'їзду Рад про затвердження Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки, Київ, 30 січня 1937 року, <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
4. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки, сьома сесія Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання, 20 квітня 1978 року <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>
5. Конституція України, 28 червня 1996р
6. Національна Академія Правових Наук, Конституція України Науково-практичний коментар, Харків «Право», 2011, ст. 21
7. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, 04 листопада 1950 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Рішення Конституційного суду №15-рп 2001 від 14 листопада 2001 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-01#Text>

9. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 року № 2482-ХІІ

10. Національна Академія Правових Наук, Конституція України Науково-практичний коментар, Харків «Право», 2011, ст. 362

11. Копиленко Олександр. Зайчук Олег. Загальна теорія держави і права. (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції). ББК 67.0я73: Навч. посібник – К.: Юрінком Інтер, 2008. с. 96, 97, 99, 102, 118. https://yuricom.com/files/content/Zaichuk_-_Basic-Theory-of-State_POS.pdf

12. Бабенко Костянтин. Права людини як об'єкт конституційного захисту.: Шостий апеляційний адміністративний суд. Юридична бібліотека. <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/256-prava-lyudini-yak-ob-ekt-konstitutsijnogo-zakhistu.html>

13. <https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en>

14. Савчин Михайло. Конституційне право України. Підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М.О. Баймуратов. – К.: Правова єдність, 2009. – 1008 с., с.25.

15. Седугин Петр. Жилищное право. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа ИНФРА • М–НОРМА, 1997., с. 6. http://lib.maupfib.kg/wp-content/uploads/2015/12/jilishnoe_pravo.pdf

16. Layout & design by: Steph Vasko & Oxana Roudenko. Housing First: Canadian Homelessness Research Network Press. <https://www.homelesshub.ca/sites/default/files/HousingFirstInCanada.pdf>

17. Загальної декларації прав людини ООН.: від 10.12.1948. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

REFERENCES:

1. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. <https://www>.

conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789

2. Konstitucija Pilipa Orlika [The Constitution of Philip Orlyk]. (n.d.). *static.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> [in Ukrainian].

3. Postanova nadzvichajnego XIV ukraïns'kogo Z'izdu Rad pro zatverdzhennja Konstituciji (Osnovnogo Zakonu) Ukraïns'koï Radjans'koï Socialistichnoï Respubliki [Resolution of the Extraordinary XIV Ukrainian Congress of Soviets on the Approval of the Constitution (Basic Law) of the Ukrainian Soviet Socialist Republic] *gska2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> [in Ukrainian].

4. Konstitucija Ukraïns'koï Radjans'koï Socialistichnoï Respubliki, s'oma sesija Verhovnoï Radi Ukraïns'koï RSR dev'jatogo sklikannja [Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, seventh session of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR of the ninth convocation] *gska2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> [in Ukrainian].

5. Konstitucija Ukraïni [Constitution of Ukraine] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

6. Nacional'na Akademija Pravovih Nauk, Konstitucija Ukraïni Naukovo-praktichnij komentar, Harkiv «Pravo», 2011, st. 21

7. Konvenciji pro zahist prav ljudini ta osnovopolozhnih svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

8. Rishennja Konstitucijnogo sudu [Decision of the Constitutional Court]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-01#Text> [in Ukrainian].

9. Zakon Ukraïni «Pro privatizaciju derzhavnogo zhitlovogo fondu» [Law of

- Ukraine «On privatization of state housing»] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12#Text> [in Ukrainian]
10. Nacional'na Akademija Pravovih Nauk, Konstitucija Ukraïni Naukovo-praktichnij komentar, Harkiv «Pravo», 2011, st. 21.
11. Kopilenko, Oleksandr & Zajchuk Oleg. (2008) *Zagal'na teorija derzhavi i prava. (osnovni ponjattja, kategorii, pravovi konstrukcii ta naukovi koncepcii) [General theory of state and law. (basic concepts, categories, legal constructions and scientific concepts)]*. Kiev: Jurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Babenko Konstantin. Human rights as an object of constitutional protection: Sixth Administrative Court of Appeal. Law Library. <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/256-prava-lyudini-yak-ob-ekt-konstitutsijnogo-zakhistu.html>
13. <https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en>
14. Savchin, Mihajlo (2009) *Konstitucijne pravo Ukraïni [Constitutional law of Ukraine]*. Kiev: Pravova ednist' [in Ukrainian].
15. Sedugin, Peter (1997). *Housing law [Zhilishhnoe pravo]*. Moskow: INFRA • M-NORMA [in Russian].
16. Layout & design by: Steph Vasko & Oxana Roudenko. Housing First: Canadian Homelessness Research Network Press. <https://www.homelesshub.ca/sites/default/files/HousingFirstInCanada.pdf>
17. Zagal'noï deklaracii prav ljudini OON [Universal Declaration of Human Rights] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian]